

NYELVMŰVELÉS

Egy újabb erdélyi nyelvvédő könyv. A napjainkban végbemenő hatalmas politikai és társadalmi újjáalakulás Európa-szerte különös mértékben előtérbe állította, mindazt, ami ősi, faji érték. A nemzetek legnagyobb kincsének: nyelvének megvédésére indult mozgalmak ma már egyre több és több államban nemcsak a legszélesebb közvéleményt foglalkoztatják, hanem itt-ott már hivatalos gondoskodás tárgyai is. Nálunk minden jószándék ellenére kevés történt ezen a téren. Biztató jelenséggé vált könyvelhetjük el azonban, hogy az új nemzedék lelkét kialakító iskoláinkban őszinte buzgalommal és felelősségérzettel megkezdődött már a nyelvvédő tevékenység. Hasznos segítséget jelent e munkában *Nagy József*nek, a kolozsvári gyakorló-gimnázium tanárának, középiskoláink nyelvvédelmi szolgálatának teendőit ismertető kis könyve.¹

Régen megállapított, de állandóan szem előtt tartandó tény, hogy a nyelvromlás végső oka a nemzeti öntudat és a vele járó felelősségérzet fogyatékosságában rejlik. E tételtől kiindulva helyesen állapítja meg Nagy József is: mindaddig eredménytelen lesz minden nyelvtisztító buzgalomunk, amíg megerősödött nemzeti öntudatunk nem érzi szükségét annak, hogy közéletünk és nyelvünk minden zúgából eltüntesse az összes felesleges idegen hatásokat és betegségeket. Olyan gyökeres változásnak kell bekövetkeznie nemzeti társadalmunk világszemléletében, amely majd a legtermészetesebb életstíluson erejével követeli e férdés megoldását. Ez új életszemlélet diadalra juttatása csak a következő nemzedék erőgyűjtésétől remélhető, kialakítása pedig elsősorban az iskolától várható. Az új nemzedék legfogékonyabb korszakában az iskolai nevelés befolyása alatt áll; ez kitörölhetetlen világnézeti alapokat rak le a gyermeki lélekben. Ha a hatékonyabb nemzeti öntudatra nevelt jövő nemzedék felelősségérzettel és kiművelt, edzett nyelvérzékkel beszéli majd a magyar nyelvet, nyelvvédelmi fogékonyága nemcsak lehetlenné teszi nyelvünk további romlását, hanem el is pusztítja a nyelvünket most még csúfító betegségeket.

A középiskola nyelvvédő szolgálatát vizsgálva, a szerző első követelményként a tanártestület közös munkájának szükségességét hangsúlyozza. A nyelvédelemben ugyan a magyarszakos tanárra hárul a legtöbb teendő, a tulajdonképpeni irányítás, de munkája csak összes kartársai segítségével lehet eredményes. A benyomásokra legfogékonyabb serdülő korban a példaadásnak van a legnagyobb hatása az ifjúságra. A nyelvtani szabályok és a remekírók könyveinek nevelő erejénél sokkal hatékonyabb a beszélt nyelv hatása. A tanárok tehát mindenekelőtt példaadó gondossággal ügyeljenek beszédük tisztaságára és helyességére. A tanári továbbképzés fogalmát elsősorban sajátmaguk anyanyelvi tudásának folytonos tökéletesítésére terjeszték ki, hogy egyre nagyobb biztonsággal mutathassanak reá diákjaik hibáira is. A közös tanári álláspont kialakítása a félvélenként tartandó tanártestületi tanácskozáson történik. Ezekben a nyelvvédelmi megbeszéléseken a tapasztalatok összefoglalása meg az elvi és gyakorlati kérdések tisztázása során tudatosul a nem magyarszakos tanárok teendője is.

Iskoláink nyelvvédelmi szerepe lényegében azért mégis csak a magyar órákra hárul. Középiskoláink ezer egynehány száz magyar szaktanárára vár az a másra át nem hárítható feladat, hogy a tökéletes magyar beszéd és írás eszményét állítsa a középiskolai diákélet előterébe. A magyar nyelv-

¹ *Középiskoláink a magyar nyelvédelem szolgálatában.* Kolozsvár, 1941. 68 1.

védelem ügye tehát a nemzeti nyelvünket oktató tanároktól alapos lélektani tájékozottságot, a gyermeki lélekkel való lebilincselő bannitudást, edzett nyelvérzéket, kitűnő nyelvtudományi képzettséget igényel.

A szerző részletesen foglalkozik a magyarszakos tanár nyelvművelő és nyelvvédő szerepével. A középiskolai magyar nyelv munka döntő elemének a magyar észjárás beidegződését célzó rendszeres *hibamegelőző* tevékenységet tartja, s e felismerés alapján részletesen rámutat a magyar-óra legfontosabb szerepére, így többek között: a remekmű-olvasás nyelvi hatására épített magyarságnevelésre, a népnyelvi hatásokra támaszkodó hamisítatlan népi irodalom megszerettetésére, az otthoni olvasásnak a megkedveltetésére és a diák olvasásvágyának tárgyi befolyásolására, nyelvszépségekkel foglalkoztató dolgozattételek kitzűzésére, kiváló magyar íróművészek nyelvsajátságainak tárgyalására, a helyes és szép magyar kiejtés gyakorlására, az önképzőkörök nyelvművelő feladataira, a szülői házzal létesített kapcsolatoktól várható nyelvművelő-segítségre, s több más gyümölcsöző munkaterületre. A hibamegelőző nyelvművelés szerves kiegészítője a *hibajavító* nyelvvédelem. E nyelvorvosló munkának két részlete van: a hibaészlelés és a hibajavítás, s e két tevékenység alkalmilag adódó és tervszerűen előkészített mozzanatai állandó figyelmet és megfeszített munkát követelnek a tanártól.

A magyar szaktanár nyelvjavító szerepkörének tárgyalása után a szerző részletesen szól a nyelvtisztító munka anyagáról, majd azt vázolja, hogy milyen kérdések tisztázása kívánatos a nyelvjavító munka keretében. Leszögezi, hogy a nyelvi hibákat javító sajátos módok mellett elsősorban a nyelvromlás okai és előzményei tárandók fel a tanulóifjúság előtt, rámutatva arra, hogy a nyelvérzék tompulása mennyire szoros kapcsolatban áll a nemzeti értékeink iránt mutatkozó közömbösséggel.

Az általános nyelvjavító törekvések ismertetése után a könyv zárófejezete néhány olyan gyakorlati fogásra és műhelytitkokra világít rá, amelyek a szaktanári tapasztalat révén reményt és biztosítékot ígérnek iskoláink nyelvvédelmi szolgálatának minél eredményesebbé tételére.

Nagy József könyve elméleti fejtegetéseivel és gyakorlati útmutatásával középiskoláink tanárainak nagyon hasznos segítségére lehet a magyar nyelvvédelem ügyében végzendő munkájukban.

Arvay József

Virágkő. Nyelvtisztogatásunk közben a mesterségek szakkifejezéseire is komoly gondot kellene fordítanunk. Hiszen nem is olyan régen, sőt — bizony — még ma is nagyon sok mesterségünk anyagát, szerszámát és azok használati módját idegen szóval jelöltük meg. Ez pedig azért csudálatos, mert mindezeknek egyszer csak megvolt a maguk jó magyar elnevezésük, csak hogy a XVII. század végétől a XIX. első feléig, az iparosság elnémetesedése következtében, a régi szakkifejezések elfelejtődtek s legtöbbször teljesen nyomtalanul el is tűntek. Helyettük azután a legegyszerűbbtől a legritkábban használtakig vagy egyenesen idegen, vagy pedig — az újabb kor vívmányaképpen — magyarra fordított idegen elnevezés vált közhasználatúvá.

Minden ép nyelvérzékű embernek el kell szörnnyűkódnie, amikor a csúsz-íves ízlésben épített templomok ablakainak remek kőcifrázatait nézegetve, a szakember ajkáról e fogalom megnevezéséül a német *Masswerk*-et, vagy pedig az erőltetve lefordított s amellelt számunkra semmiféle képet életre nem keltő *mérmű* szót halljuk.¹ Mégis ma ki tudja azt, hogy elődeinknek erre a fogalomra mennyivel szebb, sőt — legfelsőbb fokban mondva — milyen gyönyörű elnevezésük volt!

A kolozsvár-városi (unitárius) egyháziak 1621. évi számadáskönyvében

¹ A Pallas Nagy Lexikona XII, 540.

olvastam a főtéri templommal kapcsolatosan: *Az nagy templom aytaja felet, az kvs templom feleol az ablakot megh akaruan csinaltatni, az viragh keoueknek eggike le eset uala...*²

Vajjon nem nevezhetnék-e ezt a fogalmat ma is ezzel az azonnal meg-elevenítő *virágkő* szóval!

Herepei János

A cím. Nemrégiben olvastam a *Magyar Szemlében Lökkös Istvánnak* „A magyar paraszttársadalom“ című tanulmányát s benne ezt az észrevételt: „A magyar parasztsággal foglalkozó különböző értékű munkák (Viharsarok, Puszták népe, Lélek és kenyér, Cifra nyomorúság, Szegény ember élete, Mit ér az ember, ha magyar?, Néma forradalom, Székely bánja) szimbolikus címei lenyűgözik az olvasót. Nem csoda, hogy az, aki még nem tapasztalta, milyen hamar nyüggé válnak a legszebb szavak, nehezen nyúl olyan könyv után, mely címével nem akar hatni“ (Magyar Szemle XLII, 147). És valóban többször, sőt sokszor tapasztalható, mennyire fontos valamely regénynek, drámának és különösen filmnek a címe, mekkora csalogató-esábító ereje van. Tudományos munkák ellehetnek és elkelhetnek cégér nélkül is, a népszerűsítők már kevésbé, hova-tovább ők is mind gyakrabban élnek a talpraesett cím hírverő eszközével.

Hányszor megtörtént már, hogy egy-egy színház, amikor nyár utóján a színi évad megkezdése előtt a napilapokban tájékoztatta a közönséget terveiről, egy-egy bemutatandó darabról mindent el tudott mondani, szerzőjét, tárgyát, műfaját, még azt is, hogy kik játsszák benne a főszerepeket, csak éppen a címét nem volt módjában bejelenteni, mert még nem volt, vagy talán igen sok volt neki. És itt nem lehet úgy megoldani a kérdést, mint az újszülött gyermeknél, hogy t. i. több nevet adnak neki, hogy az egész atyafiság megtalálja közte a neki tetszőt. Ámbátor száz évvel ezelőtt, ha nem is többet, de kettőt igenis szokás volt adni.

Egyszóval nem kicsinylendő dolog a jó cím. Eszembe is jut, hogy még az első világháború előtt olvastam volt valamelyik napilapban egy elme-futtatást. Főirata csak ez volt: *Címmankó*. Hirtelen meg sem értettem, a *zimankó*-t juttatta eszembe. Nem ismertem föl azonnal, csak az első sorok, mondatok elolvasása után jöttem rá, hogy voltaképpen összetett szó és *Címmankó*-nak kell elemezni. Arról szólt, mennyi gondot, fejtörést okoz leg-több írónak, hogy munkájának találó címet adjon. Szerkeszteni kellene — mondja a szerző — olyan szótárt, amely csupa jó címmel volna tele és segítené az írónak ebben a nagy bajában. Igazán nem rossz ötlet, talán még üzleti vállalkozásnak sem; ma is időszerű, a jó cím ma is pénzt ér, és tudtommal még senki sem aknáztta ki. Ez volna az igazi „Cím“-szótár.

Máskülönben a könyvjegyzékekben már benne is van egy ilyen szótárnak majdnem egész nyers anyaga, csak egy kevéssel mégis ki kellene egészíteni és betűrendbe szerkeszteni. A kiegészítés sem volna túlságosan nehéz. Először is a régi könyvjegyzékeket kellene előkeresni, azokban sok használható anyag van, mert a címek is alá vannak vetve a divatnak, az ízlés-változásnak. Csak meg kell nézni egy könyvjegyzéket, végigolvasni egyik-másik lapját, azonnal föltűnik, mennyi rokon cím van együtt. Igen, mert egy-egy új és ötletes címre rögtön rávetik magukat az emberek és hamar lejáratiák; egy idő múlva azonban újra életre kelhet, ismét használhatóvá válhatik.

Nézzünk csak körül egy kicsit, milyen könyvcímek vannak ma divatban (Kár, hogy nincsen terjedelmesebb jegyzék kezem ügyében, csak az

² Egyháziak számadáskönyve. 13. (A kolozsvári volt — román állami levéltárban használtam).

1942-es őszi). A mai dinamikus korszakban természetes, hogy vége-hossza nincs az egész mondatból álló, cselekvést, mozgást kifejező címeknek. Márai Sándor: A gyertyák csonkig égnek, Ormos Gerő: Az alma messze hullt, Somogyváry Gyula: A hadtest hú marad, Szabó Mária: Érik a vetés, Wass Albert: Mire a fák megnőnek. Különösen Somogyváry Gyula szereti ezt a címfajtát, régebbi regényei is csaknem mind ilyenek, de gyakran használták és használják mások is. Úgy látszik, nagy életakarát van benne, valószínűleg azért, hogy megjelenésében igen változatos. Még egynéhány példa mutatóba. Csathó Kálmán. Az órák ütni kezdtek, Eszterhás István: Háborúban nőttünk fel, Móricz Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül, Vaszary Gábor: Az ördög nem alszik, Zilahy Lajos: Valamit visz a víz. Ez a címtípus nem új (Jókai munkái között sokat találhatunk ilyet), nem is csak minálunk divatos, hanem túlunk nyugatra és bizonyára keletre is. Idegent azonban nem soroltam föl, mert nem mindig lehet eldönteni, hogy a cím a szerzőtől vagy a fordítótól származik-e. Ez ugyan a lényegét illetőleg voltaképpen mindegy is.

Gyakran találkozunk mostanában a könyvek címlapján poláris kifejezésekkel; ezek már címükben is bizonyos távlatokat, nagy méreteket, bámulatos eredményeket akarnak éreztetni. Az ilyeneknek útleírások, kutatóutak beszámolóit, utazási és kalandregények adtak mintát. Pl. Ádám Jenő: Skálától-szimfóniáig, Darvas József: Vízkeresztől szilveszterig, Kosztolányi Dezső: Bölcsőtől a koporsóig, Pongrácz Sándor: Az ősködtől az emberig; ilyen még (hogy idegent is említsek) Colerus: Az egyszeregytől az integrálig, Maraldi: Az ágyútól a halálsugárig. Sőt Kunszery Gyula egyik újságcikkének is hasonló módon szerkesztett címet: A visszhangtól a struccmadárig (Magyar Nemzet 1942. nov. 29.). Hasonlít ezekhez Veres Péter két munkájának is a címe: Parasztsors — magyar sors, Népí irodalom — közönségi irodalom.

Divatossá kezd válni a *nyomában* szóval szerkesztett cím is: Amerikai magyarok nyomában, Moldvai magyarok nyomában, A Bánk bán nyomában. A magyar népzene nyomában stb., pedig nem valami szerencsés találat. Úgy látszik, vannak olyan szerkesztetek, amelyeket nem tanácsos utánozni, mert hamar klisészerűvé válnak. Ebben az esetben nyilván az elkerülhetetlenül ismétlődő *nyomában* szó miatt válik azzá.

Móra Ferencnek igen sikerült regénye, a *Négy apának egy leánya*, is azok közé tartozik, amelyek nem másolhatók, mégis akadt egy elég jó követője, még pedig Szétseni-Szántó Erzsébet személyében, regényének címe pedig: *Egy kutyának két gazdája*. — Jó címet talált Asztalos István egyik regényének, az *Elmondja János-nak*. Csodálom, hogy még nem támadt utánczója (vagy csak nem tudok róla). Az is meglehet, hogy olyan egyéni, hogy csak egyszeri lehet. Ámbár a Móra esete azt mutatja, hogy a legegynibb cím is támaszthat hasonló és mégis újszerű fordulatot, hogy ami nehéz, még nem lehetetlen is egyúttal.

Érdekes ez a kérdés, a címek megválogatásának, divatjának, hatásának és hanyatlásának irodalmi és lélektani kérdése. Egy esztétikus-pszichológusnak érdemes volna bővebben is, más szempontból is foglalkoznia vele.

Összetétel és összeírás. A *Magyarosan* című nyelvművelő folyóiratban ismételten szóvátették a szavak egybeírásának és különírásának kérdését. Legutóbb *Winter* István írt róla (Msn XI. 1942: 108–110) és cikkében igen helyesen mérsékelni igyekezett *Biró* Izabellának az összeírások mértéktelen és szabályellenes elszaporodása miatti indulatos kifakadását (I. Összetett szavak. Msn IX. 1940: 97–105 és Még egy szó a szóösszetevő járványról. Msn

X. 1941: 10—12, továbbá *Horányi Károly*: A szóösszetevő járvány okairól. Msn IX. 1940: 147—148). *Winter* Istvánnak tökéletesen igaza van, amikor megállapítja, hogy a magyar írás (valószínűleg más nyelvek írása is) állandóan az egybeírás felé halad. Ezt leginkább akkor vesszük észre, ha régebbi írásokat olvasunk. Azon lepődünk meg, mi mindent írtak egykor két szóba. De ők ép úgy csodálkoznának, sőt meg is botránkoznának, ha a mi *egyszóbaírásainkat* (szándékosan írtam össze) látnák. Csak példának említem meg, hogy a Magyar Nyelvőr 1874-es évfolyamában külön szóba vannak írva: helyes írás, tulajdon név, szembe tűnő, mind a mellett.

Pedig az egész kérdés csak szokás, illetőleg megszokás vagy megállapodás dolga. Az aztán meglehet, hogy más nyelvek írásszokása is serkentő hatással volt és van a miénkre, elsősorban a németnek, mint amelyet nálunk legtöbbször ismernek, de nélküle is minden bizonytalannal ugyanide jutottunk volna. Nem érdemli meg, hogy sok puskaport vesszünk rá, hajbakopni érte pedig igazán nem okos dolog. Hogy mind többen és többen írnak egybe — legtöbbször valószínűleg félig akaratlanul is — olyan szavakat, amelyeket eddig kettőbe-háromba írtunk, azt a nyelvőrségnek megállapítania szabad és kell, még azt is megteheti, hogy mérséklőleg-fékezőleg lépjen föl ott, ahol túlzást vesz észre, de azt mondania, hogy eddig és ne tovább, nem tanácsos, mert ez ellenkeznek a nyelv és a helyesírás fejlődésével, de meg azért sem, mert senki sem fogadná meg, legkevésbé a szépírók, akik minden időben a legrakoncátlanabb szabálysértők szoktak lenni; a nyelvi (és helyesírási) újításoknak, változásoknak is ők az úttörői.

Babits Mihályra ugyancsak nem lehet ráfogni, hogy ne ismerte volna a helyesírási szabályokat, mégis talán leggyakrabban és tudatosan szállt velük szembe, vagyis inkább nem törődött velük (nem vitázott miattuk), csak írt a maga eszejárása és érzése szerint.

Egyetlen könyvből, az *Irók két háború közt* címűből, írtam ki nem nagyon megfontolt tervszerűséggel egynéhány összetételt, vagy ha úgy tetszik, egybeírást.

Legkevésbé föltűnők azok, amelyeknek második tagja az *is* kötőszó: *Előszöris* világos, hogy... (164), *Nagyonis* új és forradalmi (167), *Azóta aligis* találkoztunk (106). Mintái a *mégis*, *máris* voltak. — Gyakorikak a *sem* utótagú névmások is: érvényesülésüknek *semmisem* állt az útjában (169), *Senkitsem* lehet megölni, amíg igazán él (168), az idősebbek közül *senkisé* becüli ezt a generációt általában többre, mint én (181). Mintái: *sohasem*, *sohase*, *sohanapján*. Egy szóba írja *Babits* a *méginkább*, *mégiscsak*, *mindakeltő*, *egykis*, *egykicsit* szavakat is, nem egyszer, sem kétszer, hanem valahányszor előfordulnak.

Sok a határozóval összetett ige és az ilyenből képzett főnév is, amire számos példát találunk az Akadémia helyesírási szabályaiban is, minthogy a mondatban gyakran egymás mellett álló részek egybekíváncoznak, különösen akkor, ha a szó szerinti jelentésétől már megtették az első lépést az átvitt értelművé válás felé. Példák: Az ötletek néha túlkönnyen *célhozjutnak* (131), S én nem egy költőjét ennek a nemzedéknek *szeretem!* És *sokratartom* (171), tökéletesen hivatott... *jövendő* koroknak átszolgáltatni mindazt, amit mi *továbbadtunk* neki (174), megvolt benne a *háttérbevonulás* büszkesége és nemessége (31), mindig *szeretettel* támogattuk *előrejutásukat* (169), Milyen csodálatos a költészetnek ez a *mindenüttotthonvalósága* (129). Néha még ott találjuk két szó között az átmenetet jelző kötőjelet is: úgy avatják ezek irodalmi ranggá és értékmérővé... magát a generációt — a *generációhoz-tartozást* (169). Egészen közönségesek az ilyenek: tudós-voltát-tudós-becsét, minden-lelkek, lelke-mélyén, megnem-értés és hasonlók.

Mégis leggyakoribbak az egybeírt melléknevek. Ez természetes is, mert a több szóból szerkesztett jelző egységként áll a jelzett szó előtt. Ezekből is bemutatnánk néhányat, de szintén mondatba (vagy legalább egy részébe) foglalva, mert a szó csak a mondatban, társaságban él igazán: idő folytán *magátólértetődő* és keveset jelentő frázissá válhatik (29.). Egymás mellett látható az egybeírt és a külön tartott jelző, pedig ugyanakkora joggal a másodikat is összeforraszthatta volna. — Noha ezek eléggé *zavarbaejtő* kérdések lehetnek (178.), S még az őszinteségekben is elveti a szemérmetlen és *magát-áruló* exhibicionizmust (136.), A harc, melyet az *utánunkjövő* generáció folytat (168.), Mi nem gáncsoltuk el őket..., mint minket az *előttünkvoltak* (169.), saját ősz és *magávalhozott* hajlamai folytán csatlakozott mestereihez (29.), az az új Mohács — háború és gyermekei: a forradalmak — nem *kívülről-jött*, többé-kevésbé véletlen katasztrófa, hanem mibőlölünk, *magunkból-fakadt* tragikum (25.).

Babits Mihály nem áll egyedül ebben az eljárásban, ha igaz is, hogy az egybeírások, alkalmi összetételek ilyen seregével egyetlen más írónál sem találkozunk. Csak egy-két példáját szeretném még más íróktól is bemutatni: az ő házukhoz mindig sokan járnak, suttogó-kuttogó emberek, asszonyok, akik *végehosszanincs* mesét szoktak mondani (Móricz Zsigmond, Rózsa Sándor a lovát ugratja, 167). A másik kétharmad pedig a megcsönkulás *földhöz-lapító* érzésén nevelve, a kis népek *önmagárautaltságára* eszmélt rá (Nagy István, Vallat az ifjúság. Magyar Csillag II. 1942. II. 143). Több ez már szigorú vallatásnál, ez már szinte *vádalahelyezés* (Uo. 142). A francia lélek, amelyből a modern francia entellektüell is megőrizte a *sokatemlegetett* ősi gall jókedvet és a valóságérzékét (Szabó Lőrinc, Búcsú Móricz Zsigmondtól. Magyar Csillag II. 1942. II. 193). Ilyen bőkezűen, ennyire válogatás nélkül ontotta ez az *emberteremtette, istenek-kedvelte* föld a nagy lelkeket (Illyés Gyula, A tolnai kék szőlőhegyek alján. Magyar Csillag II. 1942. II. 176). Nekem *ember-csinálta-táj* kell. Szelidnek, kezesnek, megidomítottnak, szinte *háziállatszerűnek* szeretem a vidéket (Uo. 173).

Befejezésül hadd soroljak föl napilapokból egy-két szokatlanabb, különösebb és hosszabb, de kötőjeles összeírást: A *ferde-eszménykép-teremtés*, a *hőstelen-hős-kultusz* vádját sütötték rá (Jékely Zoltán, Móricz Zsigmond behunyta a szemét. Ellenzék 1942. szept. 9.). Végre is rászántam magam és egy igen olcsó, négy pengős jeggyel megváltottam magamnak e *soha-többé-elő-nem-forduló* élvezetre való jogosultságomat (Képes Géza, Különvélemény a Serrano-lázzról. Magyar Nemzet 1942. szept. 17.). S örök életemben hálás leszek Mr. Woollett iránt, amiért fél emberöltővel ezelőtt szinte rámförmedt a „bocsánatot-kérek-hogy-élek-szerénységemért“ (Magyar Nemzet 1942. okt. 2.).

Talán fölösleges is volt ennyit idézni olyasminek igazolására, amit amúgy is tudtunk mindannyian, hogy tudniillik valóban az összetételek, illetőleg egybeírások gyarapodása irányában haladunk. Ha két-három szót alkalomadtán összeírunk, ezáltal természetesen még nem válik összetett szóvá; aminthogy két szónak különírása sem jelent mindig két külön szót, attól még bizvást lehet valódi összetett szó. Az ilyen alkalmi összetételek, amelyeket pillanatnyi szükség vagy írói szeszély teremt, jórészt meg is szűnnek, egy kisebb részük azonban könnyen követésre talál, állandósul és aztán mintául szolgál újabbak keletkezésére, különösen akkor, ha olyan nagytekintélyű író-költő-tudós jár elől jó példával, mint Babits Mihály.

Ha így haladunk, igen valószínű, hogy az Akadémia a helyesírási szabályoknak legközelebbi átvizsgálása alkalmával az egybeírás terén még-

nagyobb szabadságot fog megengedni, pedig eddig sem állított föl — egy-két esetet nem számítva — áthághatatlan korlátokat.

Kis hibák — gyakori vétségek IX.* 54. Pálcát tör valaki felett. Mikó Imrének Huszonkét év című könyvében fordul elő a fenti szólás egy kissé megváltoztatott, és a szólás keletkezését, eredeti jelentését tekintve, hibás értelmezéssel. Azt mondja egy helyütt: „Krennert később *Húsvéti harangszó* című cikkéért, amikor *Erdély autonómiája mellett tört pálcát*, súlyosan elítélték“ (143. l.); másutt ezt olvassuk: „Micescu a numerus nullus mellett *tört pálcát* és tiszta román kamarákat kért“ (177. l.). *Kertész* Manó Szokásmondások című munkájában azonban azt olvassuk, hogy *pálcát valaki felett törték*, nem pedig mellette. Ez a szólás ugyanis „a régi német jognak egy formaságában, a halálos ítélet kihirdetésének egy kísérő mozzanatában gyökeredzik... a bíró, mikor felolvassa a halálos ítéletet, egy pálcát kér s azt ketté töri s a bűnös lába elé veti e szavakkal: „Segítsen Isten, én nem segíthetek rajtad!“... átadja a vétkest a hóhérnak, hogy úgy bánjon vele, mint ő a pálcával (i. m. 239. l.).

Ennek a szólásnak mai jelentése: „kedvezőtlen, lesújtó ítéletet mond valakiről“. Van azonban egy másik szólásunk, amely szerkezetét tekintve ezzel rokon, jelentése azonban csaknem az ellenkezője. Ez a szólás: *Lándzsát tör valaki mellett*, síkra száll valakiért, védelmére kel valakinek; és „emléke a régi lovagi játékoknak, amelyeken a vitézek választott hölgyükért bajt vívtak, mint Toldi Miklós Tar Lőrinc fegyverzetében Rozgonyi Piroskáért“ (i. m. 130. l. — A két szólás értelmezése szintén *Kertész* művéből való).

Ennek a két szólásnak vegyüléséből keletkezett a kifogásolt kifejezés.

55. *Életre hív.* Sokszor tapasztalható, hogy egy-egy szólás, fordulat, szóképek okkal-ok nélkül megtetszik az embereknek, fölkapják, nyakra-főre használják és hamarosan le is járatják. Ezek közé tartozik a címül írt kifejezés is. Alig múlik el olyan nap, hogy rá ne akadnék valahol. A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületében szakkönyvtárt és nyomdásztörténeti levéltárt *hívtak életre* (M. Nemzet 1942. I. 17.). A jelentős szóváltás egész kis publicisztikai irodalmat *hív életre*, melyben a kor legjobbjai... is hallatják szavukat (M. Szemle XLIII. 161.). Nagyjelentőségű az itthon maradottak erkölcsi és szellemi gondozása is. Elsősorban ennek ellátására *hívta életre* a kormány a Bajtársi Szolgálatot (Hitel VII. 1942: 275.). Ez az... új gondolkodás tud csak olyan mozgalmakat és intézményeket, olyan monumentális alkotásokat és beszélő falakat *életre hívni*, amelyek... (Uo. 327.).

Nem kényszerítő szükség teremtette meg ezt a kifejezést, mert a kívánt fogalomra van elég sok szavunk. Az első mondatban például *létesítettek* volna inkább helyén, a másodikban *idéz elő*, a harmadikban *szervezte*, a negyedikben *teremteni*. Ezekon kívül is találunk még arravaló rokonjelentésű szót, nem is kell nagyon keresgélni (alapít, alkot, létrehoz), kár tehát egyet elcsépelni. Ámbár ebben az esetben talán nem is volna nagy kár, mert nagy a gyanúm, hogy ez a szólás nem a magunk termése. Sok mindenre szoktuk ráfogni, hogy német jövevény, holott nem mindenik kifejezés az, még ha pontos képmását találjuk is a németben. Az *életre hív* azonban újabb keletű; *Kelemen* Béla Nagy kézi szótára a *Leben* címszó alatt ezt írja: *ins Leben rufen*; valamit megállapítani, létrehozni. Az *életre hív* nincs a magyar jelentések között.

* Az előbbi közleményeket l. az 1939—1942. évf.-ban.

Legyünk tehát óvatosabbak és szükségtelenül ne használjunk fordított (tükkör) szólásokat.

56. *Ördöngös fickó.* Az *ördöngös* szó nem tartozik azok közé, amellyel gyakran találkozunk az ember, de mostanában, valahányszor élém került, mindannyiszor *ördöngös*-nek láttam, vagyis az utolsó szótagban hosszú magánhangzóval. Pedig rövid *ö* volna helyes benne, minthogy az *ördöng* szónak (ez meg az *ördög*-nek régi alakváltozata) -s képzős származéka. Úgy látszik, belé kell törődnünk a magánhangzó megnyúlásába, amely nyilván a sok -*ös*, -*ős* végű melléknév hatásának következménye, aminők többek között: *fejős* (tehén), *harapós* (kutya), *ijedős* (ló), *itatós* (papír), *ismerős* (arc), *kapós* (portéka), *lógós* (ló), *pirítós* (kenyér), *ragadós* (betegség), *sírós* (gyermek), *tudós* (férfi), *viselős* (asszony) és sok más. Ezek azonban igéből -*ös*, -*ős* képzővel alkotott mellékevek, bennük rendjén van a hosszú magánhangzó, mert az nem más, mint az igenévképző -*ó*, -*ő*, ehhez járult aztán még a melléknévképző -*s* is.

57. *A mutatónévmás hiányzik* az alábbi idézetekben: Mindenütt tért nyer [az] a felfogás, hogy a kisembereknek nemcsak a politikai szabadságát, hanem a gazdasági szabadságát is meg kell adni (M. Nemzet 1942. X. 17.) A törzsnek ez az önállósága, elsősorban pedig [az] a körülmény, hogy túlélte a törzsszervezet bomlását, ... (M. Szemle XLIII., 260). Lekötjük magunkat [a mellé] a meggyőződés mellé, hogy a nép történeti és nemzeti erők hordozója (Diárium 1942., 217.). Szívesen megteszem [abban] a reményben, hogy ezzel az ügy végleg lekerül a napirendről. — A magyar nyelvnek ugyanis az a természete, hogy már a főmondatban előkészíti, fölhívja ilyenkor a figyelmet, éppen a mutatónévmás kitételével, a mellékmondatban foglaltakra, minthogy a fontosabb mondanivalót a (jelzői) mellékmondat tartalmazza.

58. *Tunisz—Tunézia—Tunizia...* Az afrikai harcok legújabb szakasza óta naponkint olvassuk az újságokban *Tunisz* nevét, de legtöbbször nem ebben a régi megszokott alakjában, hanem *Tunézia*-nak vagy *Tunizia*-nak. Igaz, félreértés ebből az újításból nem származik, de azért mégis szeretnők tudni, mi a magyarázata ennek az új írásmódnak. Minden ok nélkül ugyanis kár elhagyni a régit és megszokottat. Egy szerkesztői üzenetből azt vettem ki, hogy más is föltette ezt a kérdést; a válasz pedig az volt, hogy azért, mert a legtöbb nemzet így írja. Ezt a magyarázatot el lehetne fogadni akkor, ha egészen új, előttünk ismeretlen vagy általunk eddig meg nem nevezett helyről volna szó, így azonban nem eléggé indokolt. Eddig csak erről az egy névről van szó, de könnyen megeshetik, különösen, ha még sokáig tart a háború, hogy újra meg kell tanulnunk a földrajzi neveket.

Brüll Emánuel

ZARÓSZÓ A NYELVMŰVELÉS ROVATHOZ.

Az Erdélyi Múzeum 1935. évi folyamának első számában az akkori szerkesztő, dr. György Lajos, az EME főtítkára *Nyelvművelés* címen új rovatot nyitott. Néhány soros rovatnyitó cikkében (*Mit akar ez a rovat?*) rámutatott arra, hogy a háborút követő években nyelvünk romlásnak indult, eredetisége, szépsége és tisztasága veszedelemben került. Minthogy az akkori politikai határon túl már megindult a nyelvújító harc, e rovat feladatául a szerkesztő azt szánta, hogy közli a nyelvújítás eredményeit, följegyzi az erdélyi

magyar nyelvről tett megfigyeléseket, int a hibák kerülésére és rászoktat a magyar beszéd ellenőrzésére (Vö. EM. 1935:74).

Az erdélyi magyar nyelv e súlyos megpróbáltatásokkal tele éveiben az EME-nek nem ez volt nyelvünk művelése, javítása érdekében tett első lépése. A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály ülésein még 1927—28-ban *dr. Császár Károly* „A jelenkori nyelvújítás“, ugyanakkor az azóta elhunyt *dr. Csúry Bálint* „A társadalmi közszellem hatása nyelvünkre“, a következő, 1928—29-i szakosztályi évben ugyanő „A magyar nyelv sérthetetlen alaptörvényei“ címen adott elő (Vö. Az EME XIII. vándorgyűlésének Emlékkönyve 50). 1928-ban Csúry ugyancsak a nyelvművelés kérdéséről adott elő az Erdélyi Irodalmi Társaságban is, majd az 1930-ban újjászervezködő EME-nek a kisebbségi sorban első, Marosvásárhelyt tartott vándorgyűlésén *Aggodalmak nyelvünk épsége körül* címen tartott előadásán emelte fel szavát az erdélyi magyar nyelvet sok oldalról veszélyeztető romlás ellen.¹ Azóta is Egyesületünk tervszerűen, Kolozsvárt rendezett téli népszerűsítő előadás-sorozatain és vidéki vándorgyűlésein mindig napirenden tartotta ezt a kérdést.²

A *Nyelvművelés* rovatának megindulása óta az EME folyóiratának ez a nyolcadik évfolyama, amelyben nyelvművelő cikkek jelentek meg. Kezdetben munkatársak hiányában a szerkesztő csak jobbjára a már virágzó *oda-kivaló* nyelvművelés eredményeit közvetíthette, később azonban hovatovább önállóbbá fejlesztette a rovatot. Nem felesleges néhány adatot közölni a rovat alakulásáról.

Nyolc év alatt a rovatban 154 nyelvművelő cikk látott napvilágot. Árvay József 2, Brüll Emánuel 44, Ferenczi Sándor 3, Gy. 1, György Lajos 52, Herepei János 1, J. F. 1, Márton Gyula 1, Sz. E. 1, Szabó T. Attila 9, Szta 36, Zsakó Andor 1 cikket írt; van még a rovatban három nyelvművelő táblázat (Irtsuk az élösdieket! — Régi, de ma is időszerű).

A terjedelemre nézve a következő adatokat sorolhatjuk föl:

1935-ben	22 lap	1939-ben	27 lap
1936-ban	20 lap	1940-ben	17 lap
1937-ben	35 lap	1941-ben	21 lap
1938-ban	37 lap	1942-ben	31 lap

Összesen . . . 210 lap, azaz 13 ív 2 lap.

A rovat terjedelme tehát nyolc év alatt együttvéve a folyóirat egy évfolyamának mintegy felét tette ki, hiszen az EM. egy-egy évfolyamának terjedelme átlagosan 25 ívnyi volt. E tekintélyes terjedelmet különösen akkor tudjuk értékelni, ha számításba vesszük, hogy a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő, pusztán nyelvműveléssel foglalkozó *Magyaro-*

¹ Cikke hihetőleg kivonatos alakban „Erdélyi magyar nyelvünk állapota“ címen jelent meg (Magyar Nyelv XXVII (1931), 253—8).

² Az említett előadásokon kívül az EME keretében még a következő előadások hangzottak el, illetőleg jelentek meg az EME kiadványaiban: **1931:** *Dr. Császár Károly:* A helyes magyarság (A nagyenyedi vándorgyűlésen). — **1933:** *Dr. György Lajos:* Magyarosan (Az EME marosvásárhelyi vándorgyűlésének Emlékkönyve 26—36). **1934:** *Pálffy Márton:* Hol és miféle veszedelem fenyegeti nyelvünket? (EM. 1935: 68.) *Márkos Albert:* A nyelvtisztaságra való nevelés (Az EME brassói (XIII.) vándorgyűlésének Emlékkönyve 42—50.). — **1935:** *Brüll Emánuel:* A nyelvtisztaság (EM. 1936: 78.). **1937:** *Dr. Szabó T. Attila:* Nyelvünk épsége (EM. 1937: 184—5, 1938: 72). *Ua.:* *A nyelv épsége* (A székelyudvarhelyi (XIV.) vándorgyűlés Emlékkönyve. 51—6.). **1938:** *Ifj. Nagy Géza:* *A nyelv helyességéről* (A tordai vándorgyűlésen). — **1939:** *Molter Károly:* *Nyelvünk szépségei* (A gyergyószentmiklósi vándorgyűlésen).

san című folyóirat első évfolyamainak terjedelme egyenként mindössze 128 lapnyi volt. Továbbmenve az összehasonlításban, 1937-ben és 1938-ban, mikor az EM. nyelv-művelő cikkei 35, illetőleg 37, összesen tehát 72 lapot tettek ki, a Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratának, a Magyar Nyelvnek nyelv-művelő rovata egyik évben csupán 6, a másikkban 23, azaz összesen 29 lap terjedelmű volt. Az akkortájt legkevésbé éppen nyelvészeti kérdésekkel foglalkozó EM. tehát e két évben kerekén két ív terjedelemmel multa fölül pusztán nyelvészettel foglalkozó folyóirat-társa nyelv-művelő rovatának terjedelmét.

Ilyen előzmények után kissé nehezen szánhatja rá magát a folyóirat szerkesztője arra, hogy a rovat további külön életét megszüntesse. Mégis részben takarékosági, részben szerkesztés-technikai, meg alább kifejtendő más okok miatt úgy látszik célszerűnek, hogy a következő évfolyamban már ne jelenjenek meg külön rovatban a nyelv-művelő cikkek, hanem az esetleges felvetődő kérdéseket vagy önálló tanulmányokban vagy a *Kisebb közlemények*-ben közreadandó apróbb-nagyobb cikkeken világsítsuk meg.

A *Nyelvművelés* rovata elsősorban gyakorlati célból született meg: az erdélyi magyarsághoz a kisebbségi évek alatt egyáltalában nem, vagy csak rendszertelenül jutottak be a határon túli folyóiratok, Erdélyben csak hébe-hóba, az utolsó években meg egyáltalában nem láthattuk a Magyarosan és a Magyar Nyelv számait. Az iskolában a román nyelv, illetőleg a román nyelven előadott tárgyak erőszakolása miatt a magyar nyelv háttérbe szorult, a köznapi beszédre állandóan nyüggként nehezedett a hatalmon lévők hivatalokban, utcán, iskolában, mindenütt és mindig hallott-látott nyelve, újságjaink idegenből gyorsan fordított híryanagukkal a legjobb igyekezetük ellenére is a nyelvi fekélyek terjesztői voltak. Folytathatók a felsorolást, hogy rámutassunk arra, miért volt feltétlenül szükség az Erdélyi Múzeum *Nyelvművelés* rovatára. E rovat az ugyancsak György Lajos szerkesztette Erdélyi Iskola nyelv-művelő cikkeivel és a hírlapokban szórványosan, tervszerűtlenül megjelenő, és sokszor bizonyos szakszerűség hiányával megírt nyelv-művelő vélekedésekkel együtt a nyelvi lelkiismeret ébresztgetője és ébrentartója volt.

Most, hogy a helyzet örvendetesen megváltozott, a *Magyarosan* és a *Magyar Nyelv* bizonyosan ott van, vagy ott lehet bármely iskola, intézmény asztalán, eljuthat bárki kezébe, az iskolák is sokkal több gondot fordíthatnak az ifjúság magyar nyelvi nevelésére, megszűnt az okoknak az a sora, amely a folyóirat e külön rovatát létrehozta. Mint előbb is mondtam, a külön rovat megszüntetése nem jelenti azt, hogy a folyóirat munkatársai ezután nem kísérik figyelemmel nyelvünket, vagy nem követik azokat a nyelv-művelő elveket, amelyeket az előbbi szerkesztő és a jelenlegi vallott és vall. Ez csak felmenti a folyóirat szerkesztőjét attól, hogy az Erdély és a magyarság kutatására rendelt folyóiratban állandó rovatot tartson fenn egy olyan kérdés számára, amelynek rendszeres és alapos vizsgálatát elméletben két folyóirat már műveli. gyakorlatban pedig, úgy hisszük, a felszabadult erdélyi részek számos iskolája elsőrendű feladatként látja maga előtt.

E rovat lezárása tehát a mai szerkesztő és az egykori munkatárs részéről nem a nyelv-művelő elvek megtagadását jelenti, hanem a rendelkezésre álló térnek a változott viszonyok között gazdaságosabb felhasználását. Különbözik is, ha soha ki nem mondanók a *nyelvművelés* szót, maga az a szellemi-erkölcsi magatartás, mely annakidején ez ügy harcoss munkássává szegődött e folyóiratot, biztosíték arra, hogy e folyóirat hagyományainál fogva a nemzeti nyelv tántoríthatatlan őre marad.

A szerkesztő